

I. LUGEMINE

Loe läbi Toomas Haugi novell „Kui vanaema ära käis“ (Looming, 4/2021) ja Hanno Talvingu artikkel „Perekonnanimede eestistamise kampaania 1930. aastatel“ (Estonica, Entsüklopeedia Eestist) ning lahenda nende põhjal ülesanded. (40 punkti)

Vastused peavad olema sidusad ja normikirjakeelsed. Vastuste oodatav pikkus on 50–100 sõna. Tekstile viidates võib kasutada ridade ees olevaid numbreid. Ridadele viitamine ei ole kohustuslik.

1. Nimeta 2 emotsiooni, mis valdavad Kõrboja Veltsi kui nõukogude võimu esindajat Elisabetiga kohtumise ajal. Too kummagi emotsiooni kohta näide tekstist (kokku 2 näidet). (10 punkti)
2. Sõnasta tekstide põhjal 2 probleemi, mis saksapärase perekonnanimega inimesel võisid tekkida 1930. aastatel, ja 2 probleemi, mis võisid tekkida 1940. aastate lõpus (kokku 4 probleemi). Too välja 2 põhjust, miks Elisabet ei näinud oma saksapärases perekonnanimes probleemi. (15 punkti)
3. Toomas Haugi novellis kirjeldatud sündmus sisaldab humoorikaid-absurdseid vastuolusid. Üldista, millest need on tingitud. Leia tekstist 2 vastuolu ja selgita kummagi olemust. (15 punkti)

II. KIRJUTAMINE

Kirjuta umbes 400-sõnaline arutlev kirjand, milles analüüsid, kuidas enesealalhoiuinstinkt suunab inimese käitumist. Too näiteid ajaloost ja/või tänapäeva ühiskonnast ja/või kirjandusest ja/või teatrikunstist ja/või filmikunstist. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Arutledes võid toetuda alustekstidele (tsitaadid, lugemisosa tekstid), kuid üksnes nende tsiteerimine ja refereerimine ei ole piisav.

TSITAADID

Kirjanik Birk Rohelend on romaanis „Enesetapjad“ (2009) kirjutanud: „Missugusel kuratlikul kombel töötleb kõikvõimalikku infot isehakanud statistikaamet meie ajus, nii et me üritame kõike uut mugandada olemasolevaga, püüame alati leida seoseid eelnevalt kogetuga ja tõmmata paralleele? Milleks see vajalik on? Kas me kaitseme ennast kõige uue eest, mis ähvardab lõhkuda meie maailmapilti? On see hirm, paljas, inetu hirm võõra ees? Usalduse puudumine? Enesealalhoiuinstinkt, mis üritab kõigest väest säilitada stabiilsuseilluiooni?“

Muusik Hedvig Hanson on kirjutanud: „Väline tegur võib hävitada midagi sinu ehitatut. Ja sul ei jää muud üle, kui sellega leppida. Või siis mitte leppida. Ometi sunnib enesealalhoiuinstinkt inimest varem või hiljem kohanema, olukorraga leppima, sest pidev võitlus võtab elujõu.“ (Hingele Pai, 16.03.2018)

Saksa filosoof Immanuel Kant on oma teoses „Praktilise mõistuse kriitika“ (1788) väitnud: „... käitu nii, et sinu taotluste lähteks olev põhimõte võiks ühtlasi alati olla üldise seadusandluse printsibiiks.“ (Eesti Entsüklopeedia)

LUGEMISOSA TEKSTID

Autorist

Foto: Facebook

Toomas Haug (1956) on Eesti kirjandusloolane. Ta on lõpetanud Tallinna Pedagoogilise Instituudi eesti keele ja kirjanduse erialal.

Toomas Haug on töötanud ajakirja Looming toimetajana. Ta on saanud Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia teoste „Troojamäe töötus“ ja „Klassikute lahkumine“ eest ning Friedebert Tuglase novelliauhinna „Mustjala. Tõestisündinud lugu“ eest.

Toomas Haug

Kuidas vanaema ära käis

Olen juba kuskil kirjutanud, et pärast sõda läks meie suguvõsal õnneks, keegi repressioonide alla ei sattunud. Vanaema kutsuti siiski millalgi neljakümnendate lõpus ühel korral Pagari tänavale¹ ülekuulamisele. Ta oli lihtne ja aus inimene, arvas, et karta pole midagi, tuleb ainult ära käia. Läks kohale ja sattus tuppa vastamisi kahe mehega, kellest üks oli mundris venelane ja teine erariietes eestlane. Vanaema ütles, ta tundis kohe ära, et see on Kõrboja Velts, kunagi nooruses olid suvilaagris koos olnud, aga Velts vist teda kohe ei tundnud või ei tundnud üldse. Kui selgus, et vanaema ei oska vene keeles rääkida, eriti veel siis, kui ta närvöosis² on, siis läks venelane toast välja. Ütles enne Kõrboja Veltsile: „*Nu smotri tõi!*“ („Vaata ette!“) ja pani ukse enda järel kinni. Velts olevat seepeale natuke kohmetuks muutunud, aga kogunud ennast ja öelnud vanaemale ametliku häälega: „Istuge, kodanik!“

Vanaema toetanudki ennast ettevaatlikult tooliservale, laua ette, mille taga istunud Velts, prillid ninal ja täitesulepea püüdlilikult näpus. Nende vahel olevat kulgenud umbes selline dialoog.

VELTS: Meid huvitab, miks teil, kodanik, on niisugune nimi?

VANAEMA: ?

VELTS: Himberg.

VANAEMA: Mis selle nimega on?

VELTS: Justkui saksa nimi.

VANAEMA: See on mul abielus võetud nimi. Mehe nimi.

VELTS: Mees oli sakslane?

VANAEMA: Ei olnud ta midagi sakslane. Eestlane. Evald.

VELTS: Imelik nimi – Evald Himberg. Millega teie mees tegeles?

VANAEMA: Ta oli kinodekoraator. Tegi neid suuri plakateid kinodele. Helioses ja Bi-Ba-Bos ja ...

VELTS: Saksa filmidele? Helioses jooksid ju Saksa filmid.

VANAEMA: Ega tal ei olnud valida, ta tegi, mis kästi.

VELTS: Aga ikkagi imelik kokkusattumus, kas pole?

¹ Tallinnas Pagari tänaval asusid nõukogude ajal riikliku julgeoleku ametkonnad.

² Närveerib.

- VANAEMA: Ei olnud seal midagi imelikku, mina arvan.
- VELTS: Hea küll. Nii et Himberg. Elisabet Himberg?
- VANAEMA: Seda jah.
- 30 VELTS: Kas te oma nime muutmisele ei ole mõelnud?
- VANAEMA: Ma olen ju abielus!
- VELTS: Hea küll. Jätame selle kõrvale.
- VANAEMA: Jätame tõesti jah, aitäh!
- VELTS: Ja lähme tõsisema asja juurde. Teie neiupõlvenimi on ...
- 35 VANAEMA: Lü ... Lübeck.
- VELTS: Eks ole. Tseega.
- VANAEMA: Issand, jah.
- VELTS: Ja te teate, mida see tähendab? Et see on linn meile vaenulikul Lääne-Saksamaal? Kust te selle nime saite?
- 40 VANAEMA: See on mu isa nimi!
- VELTS: Nii et teie isa oli nats?
- VANAEMA: Mu isa oli pangamaja kojamees! Igal hommikul kell kuus pidi tänav puhas olema!
- VELTS: Natsid viisid läbi puhastusi, seda me teame.
- VANAEMA: Ta pidi suitsukonid pangamaja eest tänavalt ära korjama, muidu oleks lahti lastud.
- 45 VELTS: Jajaa. Karm kord ja suitsukate. Kas te oma neiupõlvenime muutmisele ei ole mõelnud?
- VANAEMA: Abielludes juba ju muutuski!
- VELTS: Ajate kuradit Beltsebuliga³ välja, proua Lübeck-Himberg!
- Vanaema ütles, et selle koha peal, eriti selle „proua“ juures oli tal juba natuke hirm hakanud, Kõrboja Veltsi hääl olevat muutunud metalseks. Ja siis olevat Velts küsinud: „Kas te ei karda, et
- 50 ka teid hakatakse natsiks pidama?“
- VANAEMA: Mis asi, mis nats ... Ei ole ma midagi, ma töötasin ajalehe ekspeditsioonis, saatsime Päevalehe numbraid välja.
- VELTS: Kas teie ei tea, et kodanlikus ajalehes töötamisest natsiks saamiseni on ainult üks väike samm?
- 55 Ja siis olevat vanaema hüüatanud kogu hinge põhjast: „Ma ei ole mingi nats!“, ja Velts oli seepeale ennast lödvemaks lasknud, kogu ta olek oli jälle inimlikumaks muutunud ja ta olevat vanaemale peaaegu sõbralikult öelnud: „Ei ole üldse oluline, kes teie olete. See ei huvita mitte kedagi. Oluline on, kelleks teid peetakse. Ja proua Lübeck-Himbergil on väga raske teha selgeks, et ta ei ole nats.“
- 60 Vanaema rääkis, et tal läks sel hetkel nagu õhk seest välja ja ta küsis Veltsilt õnnetu häälega: „Mis nüüd saab?“
- VELTS: Mul on ka omad mured, proua kesteõikoolete. Minu ülesanne on teha head. Ma pean selle kohta aru andma. Ja kõige suurem hea, mida ma saan progressiivsele inimkonnale teha, on paljastada mõni nats. Rahvavaenlane. Saate aru? Siin kõrgem seltsimees seisis minu kõrval,
- 65 usalduslik kolleeg, ta ootab minult heategu.
- „Ma ei ole mingi nats,“ hüüatanud vanaema taas ja Kõrboja Velts oli siis karjatanud täitsa ebainimliku häälega: „Proua Lübeck-Himberg! Kas te ükskord ei saa aru, et oluline pole see, kes teie olete, vaid see, kelleks teid peetakse! Kas te ei saa ikka veel aru, et kõrgem seltsimees pealinnast ootab minult iga päev heategusid progressiivsele inimkonnale, kas teie ei saa üldse enam
- 70 mitte millestki aru?“

³ Saatana teine nimi, tõlkes „kärbeste valitseja“.

Ja vanaema hüüdnud seepeale täiesti spontaanselt: „Velts, me olime koos suvipäevadel Taevaskojas, kas sa ei mäleta?“

75 Ja edasi ei mäletanud vanaema ise ka, kuidas ta sealt tulema sai. Velts olevat teinud imelikke liigutusi, justkui otsinud sõrmedega lipsusõlme, kuigi tal lipsu ees ei olnudki, ja vanaema pääses takistusteta keldrikorruselt välja tänavale ja koju. Ja siis oli oodanud mitu päeva, et mis nüüd saab, aga ei saanudki mitte midagi. Sellest ajast, kui mina vanaema mäletama hakkasin, oli ta nimi ikka Himberg ja neiupõlvenimi Lübeck. Otsisin ta neiupõlvenime ka maakaardilt üles. Vanaema usku ja kirikut eriti ei sallinud, kurjustas tädi Miljega, et see loeb lapsele piiblit ette, aga sel päeval, kui ta Kõrboja Veltsi juurest tuli, sel päeval olevat Jumalat palunud küll.

(794 sõna)

Autorist

Foto: Twitter

Hanno Talving (1964) on Eesti Vabaõhumuuseumi maaarhitektuuri keskuse teadur. Ta on välja andnud raamatud „Eesti kõrtsid“, „Eesti koolimajad“, „Eesti tuulikud“ ja „Eesti vallamajad“.

Hanno Talving

Perekonnanimede eestistamise kampaania 1930. aastatel

Eesti talurahvas sai püsivad perekonnanimed 19. sajandi alguses pärast pärisorjuse kaotamist. Enne seda koosnes isiku täisnimi tavapäraselt talunimest, isanimest ja isiku eesnimest (nt Pakri Hansu Jüri). Kuna perekonnanimede andmine oli baltisaksa mõisnike kontrolli all, pandi hulgaliselt nende maitsele vastavaid, sageli saksapäraseid nimesid.

5 Võõrapäraste perekonnanimede eestistamisega alustati Eesti Vabariigis 1921. aastal, kuid tulemused jäid esialgu tagasihoidlikuks. Olukord muutus pärast Konstantin Pätsi autoritaarse režiimi kehtestamist 1934. aastal, kui nimede eestistamisele anti poliitiline mõõde: valitsuse algatusel loodi nimede eestistamise kesktoimkond, mis seadis eesmärgi, et Eesti riiki ja rahvast esindagu välismaal ainult eestipärase perekonnanimega isikud; Riigikokku ja kodanikuühenduste 10 juhatustesse valitagu ainult rahvuslike perekonnanimedega liikmed; eesti nimega olgu kõik ohvitserid ja üliõpilased jne.

Tulemuste saavutamiseks käivitati Riikliku Propagandatalituse juhtimisel lööklause all „Igale eestlasele eesti nimi!“ ulatuslik kampaania, nt trükiti postkaarte ja lendlehti üleskutsega vabaneda saksa nime saja-aastasest okupatsioonist.

15 Nimevahetuse hõlbustamiseks töötasid keeleteadlased välja juhised, näiteks soovitati mitut võtet: võõrnimede otsetõlge eesti keelde, nagu Rosenberg – Roosimägi. Levinuks sai võte, kus muudeti ainult nime võõrapärane lõpposa, nt Reiman – Reimaa.

20 Kampaania sai nii üldiseks, et selle korraldajad häbimärgistasid võõrapärase perekonnanime säilitajaid kui ajast mahajäänud ja rahvuslikult loide inimesi, kellele ennustati riigiametis töötamisel nimest tekkida võivaid komplikatsioone. Pätsi valitsus rõhus oskuslikult eestlaste rahvustundele ja võõrvalitsejate pärandi kõrvaleheitmisele. 1940. aastaks oli 2/3 perekonnanimede eestistamiskampaaniaga kaasa läinud.

(206 sõna)

(Tekste on eksami tarbeks kohandatud.)